

**TARBIYA DARSLARIDA TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHDA SHAXSGA
YO'NALTIRILGAN TA'LIM**

Valixanova Nigora Abdukaxxorovna

“University of economics and pedagogy” NOTM professori v.b., p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Tarbiya fanlarida yangi pedagogik texnologiyalarni, xususan, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni qo'llash o'quvchida ijodkorlik, tanqidiy tafakkur, muloqotga kirishuvchanlik va moslashuvchanlik kabi qobiliyatlarning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim – o'quvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, tamoyillar, Tarbiya fani, boshlang'ich ta'lim, ijodkorlik, noan'anaviy dars shakllari.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini to'laqonli rivojlanishlarini ko'zda tutadi. Bu esa ta'limni loyihalashtirilayotganda, albatta, ma'lum bir ta'lim oluvchining shaxsini emas, avvalo, kelgusidagi mutaxassislik faoliyati bilan bog'liq o'qish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondoshilishni nazarda tutadi.

O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim – o'quvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu ta'lim texnologiyasida har bir o'quvchini tushunish, hurmat qilish, unga ishonish katta ahamiyatga ega. O'quvchi-o'qituvchi hamda o'quvchi-o'quvchi hamkorligi ko'zda tutilgan ijobiy natijalarni beradi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi [1].

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari ilmiy-texnikaviy taraqqiyoti jadallashtirilgan davrida rivojlangan davlatlarda shakllantirilganligini inobatga olgan holda ular chuqur ildizlarga ega. Millatimiz shakllanishi bilan birgalikda xalqimizning mentaliteti insonga muhabbat va hurmat ko'rsatish, unga yordamlashish hislatlari asosida yuzaga chiqdi. Eng avvalo, yoshlarimizga nisbatan muhabbat yaqqol namoyon bo'ladi. Xalqimiz bolalarga “siz” deb munosabat qilar, kattalar ularga birinchi bo'lib “salom” berarlar.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ajoyib shaxsiy fazilatlariga asoslangan ta'limimiz, jahonda fanning shakllanishi va rivojiga o'zining munosib hissa qo'shgan bilan ajralib turadi. Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Al-Xorazmiy, Mirzo Ulug'bek, Al-Buxoriy, A.G'ijduvoniy, B.Naqshbandiy, A.Navoiy, Z.Bobir kabi buyuk ajdodlarimizning ta'limoti, jahon sivilizasiyasidagi bebaho ulushini bugungi kunda butun dunyo tan olmoqda.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda o'quv vaziyatlari o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish usul va metodlari bilan uzviy bog'liq. Bunday o'quv mashg'ulotlarining shakllari turlicha. Ular orasidan alohida e'tibor dars jarayonida o'qituvchi-o'quvchi hamkorligining tadqiqot-izlanish metodlari hamda dialogli shakllariga qaratiladi, shuningdek, ko'rgazmali, tasviriy, reproduktiv va boshqa metodlar ham qo'llaniladi. Bunday mashg'ulotlarning shakl va usullari bevosita shaxs faoliyatiga yondashuv konsepsiyasi va tamoyillariga mos kelib, ular bola ichki dunyosi, tafakkuri va shaxsiy hayotiy tajribasini maksimal darajada faollashtirishga xizmat qiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchining yoshi, psixologik va fiziologik xususiyatlarini to'liq hisobga olgan holdagi shart-sharoitlarni ta'minlashga xizmat qiladi. Ana shundan kelib chiqib o'qituvchi tomonidan o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishning quyidagi asosiy mezonlari mavjud:

1. Har bir o'quvchiga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.
2. Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o'quvchi o'zini shaxs deb sezsin, unga bo'lgan e'tiborni tuysin.
3. O'quvchiga tazyiq o'tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo'rttirmaslik, bilimlarni o'zlashtirmasligi, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish.
4. Ta'limda «muvaffaqiyat muhitini» tashkil etish, o'quvchiga o'qishda muvaffaqiyat qozonishiga yordam berish, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. O'quvchiga atrofdagilarning har biri o'zi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.
5. O'quvchining hurmati va ishonchini qozonish, o'ziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash

Pedagogik qadriyatlarning subyektiv idrok qilinishi va belgilanishi o'qituvchining shaxsiyati boyligi, uning kasbiy faoliyatining yo'nalishi bilan belgilanadi [3, B. 112]. Shundan kelib chiqib o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan ta'limga quyidagi asosiy tamoyillar xos bo'ladi:

- *insonparvarlik*, ya'ni o'quvchiga har tomonlama hurmat va muhabbat ko'rsatish, unga yordamlashish, uning ijodiy qobiliyatiga ishonch bilan qarash, zo'rlashdan to'la voz kechish;
- *hamkorlik*, ya'ni pedagog va o'quvchilar munosabatidagi demokratizm, tenglik, sheriklik;
- *erkin tarbiyalash*, ya'ni shaxsga uning hayot faoliyatini keng yoki tor doirasida tanlab olish erkinligi va mustaqillikni berish, natijalarni tashqi ta'sirdan emas, ichki hissiyotlardan keltirib chiqarish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonida 2020-yil 6-iyul kuni "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 422-son qarori qabul qilindi. Mazkur qaror asosida Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani konsepsiyasi ishlab chiqildi. Chunki, bugungi globallashuv jarayonlari, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo'lgan ehtiyoj yoshlarda innovatsion tafakkurni shakllantirish, ularni intellektual salohiyatini oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq qilib tarbiyalashni zamonnini o'zi talab etmoqda.

Konsepsiya umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning yoshiga mos ma'naviy rivojlanishini ta'minlash va faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" turkumiga kiruvchi fanlar "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari", "Ma'naviyat asoslari", "Dunyo dinlari tarixi" fanlarini birlashtirgan yagona Tarbiya fanining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi.

Boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" fani orqali o'quvchilarda ma'naviy tarbiya indikatorlari va kompetensiyalarini va amaliyotga joriy etish, ularni amaliyotda qo'llay olish imkonini beruvchi amaliy mashq va topshiriqlar bilan boyitish, bolalarning o'z xulq va faoliyatini ongli nazorat qilishga, o'zining va atrofdagilarning xulqi, xatti-harakatlariga munosabat bildirish, mehnatsevarlikka o'rgatish, kattalar va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish, ma'naviy-axloqiy ko'nikma va malakalarning rivojlantirish, yoshiga mos shaxsiy fazilatlarni shakllantirish va muvaffaqiyatga erishish motivlarini kuchaytirish, o'zini-o'zi baholashga hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish kabilar konsepsiyada mujassam etilgan [2].

Pedagogik texnologiya o'qituvchining o'qitish vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayondir [4].

Yangi pedagogik texnologiya o'quvchiga ta'lim jarayonining subyekti, ya'ni faol ishtirokchisi, o'qituvchiga esa shu jarayonning tashkilotchisi, boshqaruvchisi sifatida qarashni taqozo etadi. Darsda o'quvchi faol ishlovchi shaxs bo'lib, u butun mashg'ulot jarayonida egallagan bilimlarini xotirada tiklaydi, uni qisman yangi sharoitlarda qo'llaydi, aqliy faoliyat usullarini bajarib, ma'lumdan noma'lumga qarab boradi.

Yangi pedagogik texnologiyaning mohiyati o'quvchini mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim olishga qiziqish va ehtiyoj uyg'otish, unga kashf etish lazzatini his ettirish demakdir.

Tarbiya fani o'quvchida ijodkorlik qobiliyatini shakllantiruvchi fan hisoblanadi. Ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda ijodiy qobiliyatni shakllantirishga, ilmiy-ijodiy izlanishlarga yo'llaydigan, bilishga oid ilmiy faoliyatni tashkil etish shakl va metodlaridan foydalanish o'z samarasini beradi. Tarbiya darslarida ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limning ayrim noan'anaviy dars shakllarini keltiramiz:

Sho'ng'ish darsi – ma'lum bilimlarni egallash uchun eng qulay muhitda bo'lishi yoki shunday muhit yaratish orqali mavzuni faol o'rganish mashqlaridan iborat.

Musobaqa darsi – o'quvchilarning o'zaro musobaqalashuvini tashkil etish orqali bilimlarni mustahkamlash mashqlari.

Konsultatsiya darsi – dars jarayonida o'quvchilarning o'zaro hamda o'qituvchining konsultatsiyalarini tashkil etish orqali darsni o'zlashtirish mashqi.

Ijod darsi – o'quvchilarning mustaqil ijod etishlarini tashkil qilish darsi.

Sinov darsi – o'quvchilarning o'zlashtirishini turli shakllarda sinash tashkil qilinadigan dars.

Shubha bildirish darsi – dars mavzusi bo'yicha qoidalar, xulosalarni agar notog'ri deb hisoblansa, nimalar bo'lishi mumkinligi haqida qiziqarli bahs va tahlillar o'tkazish orqali yangi mavzuni tushuntirish darsi.

Ijodiy hisobotlar darsi – o'quvchilarning ayrim mavzular bo'yicha mustaqil o'rgangan bilimlari va xulosalari taqdimoti.

Umumlashtirish darsi – ilgari o'tilgan mavzular bo'yicha olingan bilimlarni umumlashtirish mashqlarini o'tkazish darsi.

Ilmiy-fantastika darsi – o'quvchilarning o'rgangan bilimlari asosida ijodiy xayol, taxminlar o'ylab topishlari mashqini o'tkazish orqali mustaqil fikrlashlarini kengaytirish darsi.

Haqiqatni izlash darsi – dars mavzusiga doir ayrim masalalar yuzasidan o'quvchilarning mustaqil fikrlar bildirishni tashkil etish orqali haqiqatni aniqlash va mavzuni o'zlashtirishni ta'minlash darsi.

“Paradokslar” darsi – o'quvchilarning faolliklari va qiziqishlarini oshirish maqsadida o'rganilayotgan mavzuni har turli “paradokslarga” bog'lab bayon qilish hamda tegishli tahlillar o'tkazish asosida to'g'ri xulosalarni aniqlash darsi.

Seminar darsi- yangi dars mavzusiga doir savollar bo'yicha o'quvchilarga oldindan berilgan topshiriqlarni bajarish natijalari to'g'risida ma'lumotlarni tinglash orqali sinfdagi barcha o'quvchilar darsni o'zlashtirishlarini va bilimlarini mustahkamlashni ta'minlash darsi.

Ekskursiya darsi – bu darslarda o'quvchilarni turli obyektlar: muzey, ziyoratgoh, korxonalar, ustaxona, tabiat obyektlari, ilmiy muassasa va boshqalarga olib borish va tanishtirish orqali ularning bilimlarini hayot bilan bog'lash va kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshirib borish ta'minlanadi. Juda uzoqdagi va borish qiyin bo'lgan obyektlarga, ular to'g'risida filmlar, turli ko'rgazmali va boshqa materiallar mavjud bo'lgan hollarda, ularni o'quvchilarga namoyish etib, tushuntirish orqali video ekskursiyalar tashkil etish ham mumkin.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish faoliyatida o'quvchi shaxsining kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutq-muloqotchanlik), ijtimoiy-hissiy va jismoniy-motor rivojlanishiga sharoit yaratilishini ta'minlash juda muhimdir. Yuqoridagilardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-o'quvchining fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'limdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. -T: 2001.
2. Valixanova N.A. Tarbiya darslarini tashkil etish. Uslubiy qo'llanma. 2024.
3. Valixanova N.A. Qadriyatlarining o'qituvchi faoliyatidagi uning kasbiy va shaxsiy rivojlanishidagi roli va o'rni – Qo'qon universiteti xabarnomasi, 2023
4. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: Ta'lim markazi, 1999.